

מחשבה קצרה על הדף הרב יחזקאל הרטמן

**שיעורי מחשבה קצרה לשבוע זה, פוקדשים לעיני מוח"ז ר' זאב ב"ר צבי הלוי שטרן ז"ל,
שנלקח לבית עולמו ביום ט' שבט תשפ"ו, תנצב"ה**

מסכת מנחות דף רה

שי"ן דדי רישי

בתפילין של ראש יש שי"ן משני הצדדים. בצד אחד שי"ן דג' רישין, ובצד השני שי"ן דד' רישין.

ועיקר הדברים התלויים בזה, הם ענינים עמוקים בחכמת הנסתר, ומ"מ נזכיר ליקוט של דברים שמצינו אצל רבותינו.

הטור (או"ח סי' לב) מביא דין זה, ומוסיף שהד' רישין הוא בצד ימין, והג' רישין בצד שמאל.

הבית יוסף מביא מהגהות הסמ"ק, וכן מוזכר בקיצור בשטמ"ק כאן, שענין הד' רישין הוא, שיש שי"ן רגילה שנמצאת בתורה, אך הכתב של הלוחות היה חקוק, וכאשר חוקקים את השי"ן, יש ד' רישין שכולטים סביב האות. ומזה הטעם הד' רישין בימין, שכיון שהשי"ן הזו מסמלת את השי"ן של הלוחות שנכתבו ע"י הקב"ה, על כן היא בימין. והג' רישין היא כנגד מה שבני אדם כותבים ועל כן היא בשמאל.

ומדוע נרמז הדבר דוק באות שי"ן, מביא הב"י מהארחות חיים "כדי לרמוז הימים שאדם מניחם בשנה שהם ש", כלומר שמוספר הימים בשנה שבהם מניחים תפילין (לאמוקי שבתות וימים טובים) הם ש' ימים. ובשם הר"י אסקנדרני מביא "הטעם הנכון לשי"ן של תפילין מפני ששם ההוי"ה באתב"ש עולה ש' והיינו מצפ"ץ, ועל כן נאמר וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך, שאין נראה מבחוץ אלא השיני"ן".

בוזר (רעיא מהימנא פנחס דף רנז, ב) איתא שד' וג' רישין הם כנגד ז' ברכות ק"ש - ג' בבוקר וד' בערב.

ובחקדמות תיקו"ז (דף ט,א) מובא שהם כנגד שני דברים המזוכרים במגילת אסתר: ז' הנערות הראויות להנתן לה מבית המלך, וכן שבעת רואי פני המלך היושבים ראשונה במלכות. והכוונה למלכות של מעלה.

הבן איש חי כתב שג' רישין הן כנגד ג' אבות המשפיעים, והד' רישין כנגד האמהות שהן המקבלין. ונצרך למה שהביא הב"י שג' רישין הוא כתב הס"ת שאנו לוקחים חלק בכתיבה, והד' רישין כנגד הלוחות שבה הקב"ה כותב ואנו רק המקבלים.

ויש כאן תענייני הילכתא:

הנה בעמ"ב איתא שהקב"ה הראה למשה רבינו קשר של תפילין. ובאו"ז (הל' ק"ש סי' ז) מוסיף שהראה לו גם כן שי"ן של תפילין. ובחי"ו רי"ז הלוי (פ"ג מהל' תפילין) מביא מה ענין הדבר להראותו השי"ן, ובפרט שהאו"ז מדמה את הדבר לכך שהראהו הקב"ה למשה את כלי המשכן. ומה פשר הדבר.

אלא שהאותיות שעל התפילין נקראות "תורת השם", ובתורתנו אין שי"ן עם ד' רישין, אלא נאמרה כאן הלכה למשה מסיני מיוחדת, שיש שי"ן מיוחדת לתפילין שהיא בד' רישין. ועל כן הוצרך הקב"ה להראותו, ללמדו ענין מחודש זה.

ובכתבי האר"ז ליש בזה דברים עמוקים, שמדובר על מוחין שונים, ויש בהמוחין ג' וד' ועל כן השי"ן נמצאת בתפילין של ראש שמונתה על המח, והדברים נסתרים.

דף לו

יצאו שבתות ויו"ט שהן גופן אות

ר"ע אומר שאין מניחין תפילין בשבת ויו"ט משום שיש כבר אות מצד היום. ומשמע אפוא שאין לעשות אות נוסף על אות קיים.

ומקשה הרוקח (סי' ל) מדוע יש להניח תפילין בחול, והרי יש אות של ברית מילה. ותירץ: "דאות ממילה לא קרי אות, דבעינן אות מיציאת מצרים, ושבת ותפילין אות יציאת מצרים הוי ולא עבדינן אות על אות."

והנה כתב המשנ"ב (כה, נה) שביום שיש ברית מילה אין לחלוץ התפילין עד אחרי המילה, כדי לחבר אות לאות. הרי דמילה שפיר נחשבת אות, ולא רק שאין להפרידה מהתפילין, אלא אדרבה יש לחברם, ותחזור קושיית הרוקח ביתר שאת.

הסמ"ג (עשין מצוה ג) מיישב דלעולם צריכין ב' אותות, דעל פי שנים עדים יקום דבר. וביום חול יש לנו תפילין ומילה, ובשבת יש לנו את שבת ומילה.

וצ"ב מה אכפת לן שיהיו ג' אותות, ואם מדמים אנו לעדים, הרי נאמר שם "על פי שנים עדים או שלשה עדים יקום דבר".

ויתירה מזו העיר התרומת הדשן (ח"ב סי' קח) דמי שמתו אחיו מחמת מילה, יצטרך להניח תפילין בשבת. ותירץ דאין לחלק בין האנשים.

ונראה לברר עניין זה כך: הבית יוסף (סוף סי' לא) מביא מהזהר לענין הנחת תפילין בחוה"מ, משל למלך שיש לו עבד, ואותו עבד שם על עצמו אות להראות לכולם שהוא עבד המלך. לימים נתן המלך אות לעבד. אם העבד ממשיך ללבוש את האות שעשה לעצמו, יש בדבר בזיון, שמתבקש ממנו להניח את האות העצמי וללבוש את האות שנתן לו המלך. כך בשבת ויו"ט הקב"ה נתן לנו אות, והנחת תפילין שהוא אות שלנו, הוא בזיון למלך. ואי אפשר שיהיו ב' האותות יחד.

והנה בספר יצירה (א, ג) איתא שיש ב' בריתות, ברית הלשון וברית המעור דהיינו מילה. ומהו ברית הלשון, מביאר הגר"א שהכוונה לברית התורה שמדברים בעזרת הלשון. ובשפת אמת (נה תרנ"ד; נה תרס"ב) כתב שברית הלשון מתגלה בשבת ותפילין, "כי שבת סהדותא איקרי והוא ברית הלשון וכמו"כ תפילין למען תהיה תורת ה' בפין", וכן בשם משמואל (בהר תרע"ה) "מילה היא ברית המעור, ותפילין

הן ברית הלשון כברשיי שטוטפות הוא לשון דיבור, וכן י"ל שתפלין שהוא לשון תפילה כבמשנה מנחות לח. תפילה של יד ושל ראש, ותפילה הוא לשון דיבור".

ונוסיף לבאר ע"פ רבי צדוק הכהן (קדושת שבת) שיש ב' רבדים לקשר בין האדם לבוראו, האחד באמצעות המעשים, והרובד היותר עמוק הוא הקשר שמעבר למעשים המתבטא בברית מילה שנעשית לאדם בהיותו תינוק שאינו יכול לבחור בו. נמצא שברית הלשון היא תורה ומצוות, והיא מתגלה בעניני שבת ותפלין. ויש את החיבור של ברית המעורר שהיא הקשר הפנימי הבלתי מותנה.

מעשה מבוארים היטב דברי הסמ"ג דבעינינו שני עדים, שמדובר בשני עדים מסוגים שונים, דהמילה היא ברית המעורר, ושבת או תפלין הם כנגד ברית הלשון, ואין מקום לשניהם, שכן עומדים הם באותה נקודה. ועל כן בשבת יש את שבת ומילה, ובחול התפלין הם במקום השבת, ויש תפלין ומילה, אבל שבת ותפלין אינם יכולים להיות יחד. ומתורצת קושיית התרומת הדשן מדוע ערל אינו מניח תפלין בשבת. דו"ק.

דף 17

אדם שיש לו שני ראשים

פלימו שאל את רבי, אדם שיש לו שני ראשים, באיזה מהם יניח תפלין. ורבי הקפיד עליו ששאל דבר שאינו. וממשיכה הגמ' שעובדא הוה בתינוק שהיו לו ב' רישיין.

והתוס' כתבו שבעוה"ז ליכא ב' ראשים, אבל יש במדרש שאשמדאי הוציא מתחת הקרקע אדם שיש לו שני ראשים וכו'. ומקור הדברים באוצר המדרשים (שלמה המלך עמ' 533), ע"ש כל המעשה, וקיצורו של דבר שאשמדאי הוציא מעומקה של הארץ אדם בעל שני ראשים, והוא ממקום אחר הנקרא "ארץ תבל" והוא מבני בניו של קין. ואשמדאי לא יכל להחזירו למקומו, אז נשאר כאן ונשא אשה, והוליד שבעה בנים כשאחד מהם היה בעל ב' ראשים. וכשמת האב בקשו לחלוק את הירושה, ותבע בעל שני הראשים ירושה כפולה. ונתן הקב"ה חכמה לשלמה, והביא מים חמים וזרק על אחד מראשיו, ואז שני הראשים צעקו שהם מותים, ואדם אחד הם. כיון שראו ישראל את משפט המלך תמארו ורעדו ופחדו כולם ממנו.

ובספר טעמא דקרא (פרשת פנחס) על הפסוק "לאלה תחלק הארץ בנחלה במספר שמות", מביא את הערת הרמב"ן מדוע לא כתיב **לגולגולתם** כמו בכל מקום, וביאר הטעמא דקרא ע"פ המדרש הנ"ל, דלגבי נחלה מי שיש לו שני ראשים נחשב אדם אחד, אך לגבי פדיון הבן איתא בסוגיין שנותן י' סלעים לכהן, דבגולגולת תלי רחמנא. ולפי"ז מדויק דלגבי נחלה לא מצי למכתב לגלגלת, דא"כ מי שיש לו ב' ראשים יתבע ב' חלקים.

והערה דומה מצינו בשו"ת החת"ס (י"ד סי' רצד) בשם הקול יהודה, דבחומש הפקודים נאמר בפקודי בני" לגולגולתם ולא בשבט לוי, אלא משום דבשבט לוי היה מקום לטעות דאתא לרבוויי מי שיש לו ב' ראשים שיהיה נמנה בשנים, משא"כ נמנים מובן כ' דליכא למטעי בהא שהרי מסקנת הגמרא כאן דהוי טריפה, והטריפה לא יחיה כ"כ זמן, ע"כ שפיר כתב לגולגולתם. ומוסיף החת"ס שאע"פ שיש הזכרה של גולגולתם קצת גם לגבי בני ישראל, אך מבאר ע"פ דברי הרמ"ע מפאנו שהוא לשון גלגול, שראה משה רבינו מי יבוא בגלגול.

וממשיך החת"ס להעיר על פירוש הקול יהודה בדעת הרשב"א דטריפה של יתר' יכול לחיות שנים רבות, והדרא קושיא לדוכתה. ומיישב באופן הפוך, דאצל בני ישראל מנו לפי הגולגולת, ובעל שני ראשים נמנה בתרת, ובע"כ שהיה כזה אדם, שאל"כ לא היתה התורה כותבת לגולגולתם לבטלה (ועל

דרך שכתב הרמב"ן פרשת ויחי לענין יוסף שנאמר "ומולדתך אשר הולדת אחריהם" שעל כרחק היו לו עוד בנים). אך אצל לוי לא היה אדם עם שני ראשים, ולכן לא כתוב לגולגולתם. כלומר תמיד יש אפשרות לאדם בעל ב' ראשיין (וכמשמעות מסקנת הגמ' כאן), אלא שהתורה נקטה לגולגולתם רק אם למעשה היה שם אדם בעל ב' ראשיין. ומיושב הכל.

דף 1ח

בענין התכלת בימינו

כהקדמה לפרק תכלת ועניני תכלת, נביא מעט מהדיון אודות התכלת בימינו.

במדרש (ילקוט שמעוני דברים תתקס"א) איתא "אמר ר' יוסי פעם אחת הייתי מהלך בדרך מכזיב לצור ומצאתי זקן אחד ושאלתיו בשלום, אמרתי לו פרנסתך כמה היא, א"ל מחלזון, אמרתי לו ומי מצוי, א"ל השמים מקום בים שמוטל בין הרים וסממיות מכישות אותו ומת ונמוק במקומו, אמרתי השמים ניכר הוא שגנוז לצדיקים לעתיד לבוא". משמע שכבר בשמן המדרש היה קשה מאד למצוא את החילזון.

בפרי עץ חיים (שער הציצית פ"ה) איתא "כי האמת הוא שבזמן הזה אחר החורבן, אין בנו כח להטיל תכלת" ע"ש הטעם ע"פ סוד.

וכן בעולת תמיד לאר"י (שער הציצית) כתב שאין לנו תכלת בזמן הזה, אלא שיכולים לקיים את המצוה בלבן, דאין התכלת מעכב את הלבן.

ובעבודת ישראל למגיד מקוונץ (אבות פ"ג מ"ד) מבאר דתכלת באה לתת יראה לאדם, ובזמן בהמ"ק הוצרכו לכך, אך בזמן הגלות שיש צרות רבות, אדרבה יש להזכיר את החסד ולא את היראה, ועל כן אין התכלת מצוי אז.

ומשמע מכל זה, שדורות רבים אין מצוי בידינו התכלת.

וכידוע האדמו"ר מראדזין, רבי גרשון ליינר זצ"ל, הרעיש את העולם להביא בחזרה את התכלת.

ובמאמרו "שפוני טמוני חול" מבסס את עצם הדבר שיש לנו לנסות ולהחזיר את עטרת התכלת. אחת הטענות כנגד היא שאחר החורבן אין מצוי תכלת, ודוחה, שאין הכוונה למנוע את התכלת, אלא רק עד כמה שאין, אך אם אפשר למצוא, יש מצוה בדבר.

וכשנודמן לאיטליה ראה באקווריום בריה שנקראת דינון, וסבר שהוא התכלת, וכתב מאמר ארוך "פתיל תכלת" שבו תיאר את מה שראה ולהוכיח שזה התכלת. והמשיך לפרסם חיבורים בזה.

אך רוב גדולי ישראל לא אבו לשמוע לו, וכמו שכתב בערוה"ש (או"ח סי' ט, יב) "ודע שזה שנים ספורות שאחד התפאר שמצא החלזון ועשה ממנו תכלת והמשיך אחריו איזה אנשים, אך לא היה לו שומע מגדולי הדור ומכלל ישראל ונתבטל הדבר עד כי יבא גואל צדק בבא".

אחת הטענות של הרדזינר היתה, דסוף סוף ספיקא דאורייתא לחומרא, ומה אכפת לן לקיים מספק.

ובקובץ תשובות להגר"ש אלישיב (ח"א או"ח סי' ב) כתב שהרי אחרי זיהוי הרדזינר, בא הגר"א הרצוג ונתן זיהוי אחר. ושוב קמו חוקרים ודחו את דבריו ונתנו זיהוי אחר. ונמצא שאין אתנו יודע עד מה. ומביא מהבית הלוי, שהיתה טענה כנגד הרדזינר שהרי אותו בעל חי היה ידוע בעולם, ועצם הדבר שעד לדורו לא השתמשו בו, הרי זה מהווה מסורת כנגדו. וכלפי החלזון החדש, "אנא לא ידענא מה עם ההמצאה אשר המציאו חוקרי זמננו, אם גם עליה חל הטענה הנ"ל".

דף 2

תכלת אין בה פשום כלאים

לכ"ה ציצית דוחה כלאים. ובעמ' ב' אמרינן "תכלת אין בו משום כלאים", ומפרשים התוס' דקמ"ל אפילו בלילה ואפילו לאישה.

וצ"ב מה הביאור בזה, דאיסור כלאים הותר בציצית.

וברבינו בחיי (פרשת קדושים ויקרא יט, יט) מבאר ענין זה באר היטב, ועיקר דבריו מקורם בזוהר (קדושים ח"ג דף פו, א), אלא שמרחיב בדברים.

פתיחת דבריו ביסוד גדול, שכל הכוחות שמגיעים לעולם צריכים להיות נפרדים איש על מחנהו ואיש על דגלו, והוא 'עושה שלום במרומיו', שהשלום האמיתי הוא שכל אחד מצליח לפתח את כוחו המיוחד, מבלי לפגוע בכוח האחר. וכך מבוי' במקובלים שכל דבר צריך נתיב וכלי לעצמו. וכשעומד בערבוב אין לו התגלות בעולם וכוח השפעה שלו נמנע ונפגע. אין לך כל עשב שאין לו מלאך שמכה ואומר לו גדל, דהיינו מלאך נפרד. [וטעות יש בימינו שחושבים ששלום הוא חיבור של דברים שאינם שייכים אהדדי כאחד]

דוגמה לדבר, מידת החסד ומידת הדין, כל אחת עומדת לעצמה. ומידת הרחמים היא מידה עצמית שיש לה פנים מכאן ומכאן, אך אינה ערוב.

וזה סוד איסור כלאים לערב כוחות שונים יחד, שבכך משפיע לרעה על הכוחות העליונים המשפיעים אל התחתונים.

כלאים הוא לשון 'לכלות' או 'בית הכלא' דהיינו הפסקה ומניעה, שיש כאן הפסק כח הדבר.

ובזוהר מודגש ענין לשון חוק בכלאים ("את חוקותי תשמורו"), שכל דבר יש לו את החוק והמקום שלו.

ומוסיף רבינו בחיי דיש כלאים בבהמות בזרעים ובבגדים. בבגדים הוא שעטנז, ורמז לדבר בקין והבל שהביאו קרבנם, קין הביא פשתן, והבל הביא צמר, והתנוצצה היא שקין הורג את הבל. אין הם יכולים להתקיים יחד.

והוסיף לזה במצודת דוד להרדב"ז (מצוה רלה) שכוח הצמר הוא רחמים וכוח הפשתן הוא דין, ואין לערבם.

כל זה מלבד בבגדי כהונה וציצית. ומבאר הרבינו בחיי שבמקומות אלה (מקדש וציצית) כלולים כל הכוחות. ולשון הזוהר הוא: "דהתם בההוא כללא דשלימותא אשתכח". ונראה קצת בביאור הדברים, שבשורש הדברים הכל מגיע ממקום אחד. ואננם כאן בעולם מתגלים פעולות ומידות שונים, אך למעלה הכל מחובר. והציצית מזכירה את כסא הכבוד, ומגיעים לשורש הדברים, ושם אין סתירה והכל עולה כאחד.

ובמצודת דוד להרדב"ז (מצוה פד) מביא שהלבן הוא כנגד הרחמים, והתכלת היא כנגד הדין. ועל כן 'חוטי לבן כנגד ז' מידות רחמים, ותכלת היא כנגד ג' מידות של דין. הלבן מרובה על התכלת כדי שהרחמים יתגברו על הדינים.

ועל כן בציצית מותר שיהיו צמר ופשתים יחד, דרך בעוה"ז צריך להפרידם, אך במקור השלימות הכל מחובר.

ורבינו בחיי (וכן הוא בזוהר) מוסיף רמז שאומרים בפרק אשת חיל "דרשה צמר ופשתים", דהיינו הדרשה לחלקם שלא יתחברו יחד, "ותעש בחפץ כפיה", דהיינו בציצית, שאז הדברים מתחברים.

והדברים עמוקים.

ובתשובות והנהגות (ח"א סי' כו) מביא שאולי יש בזה איסור בל תוסיף עי"ש, ולדחות הטענה שספק דאורייתא לחומרא, מביא בשם בעל הבית הלוי דאמתי אמרינן ספיקא דאורייתא לחומרא, רק אם כשיקיים המצוה עכשיו מספק, יצא בודאי חיובו, אבל כאן גם אם יבש תכלת מספק, לא יצא מידי ספק, וכה"ג לא אמרינן ספיקא דאורייתא לחומרא.

בסיכומו של דבר, מצינו שהיה דיון ופולמוס גדול בענין זה, ויש מקורות רבים שלא לתלות תכלת, ובאופן כללי גדולי הדור לא קיבלו התכלת החדשים.

ומה שהבאנו הוא טיפה מן הים מנושא סבוך זה, ואנחנו לא נדע.

דף 1ט

ענין הכריכות בציצית

תנא הפוחת לא יפחות משבע, והמוסיף לא יוסיף על י"ג. רש"י לומד דקאי על ענין החוליות. והתוס' מביאים ד"מ דקאי על הכריכות (ההקפות).

הבית יוסף (סי' יא) [וכן מביא השו"ע שם בסעיף יד] מביא שהמנהג במנין הכריכות הוא: ז', ט', י"א, י"ג, שעולים כל הכריכות ארבעים כמנין ה' אחד שעולה ל"ט, ועם השם עולה ארבעים. ונראה לה שטעמם לפי שהם סוברים דהא דתניא לא יפחות מז' ולא יוסיף על י"ג, אכריכות שבין קשר לקשר קאי כפירוש אחרון שכתבו התוס'. ובפשטות כיון שהמספר הוא מז' עד י"ג, ע"כ נקטו מספר העולה בשווה - ז', ט', י"א, י"ג.

המג"א (שם ס"ק כב) מביא מהשל"ה לעשות בשני ח', ואז הוא מכוון כמנין ה' אחד, וכ"כ הלבוש וכ"כ בכוננות. ומוסיף ביאר בבאר היטב סק"ד, דהדבר מכוון, ששבע ועוד שמונה הוא כמנין שתי האותיות הראשונות של שם הוי"ה. ואח"כ י"א הוא בגימ' ב' האותיות האחרונות של שם הוי"ה, ולסיום י"ג הוא כנגד 'אחד'. ובלחם המודות כתב שבציצית של רבי שלמה מולכו היה באויר ראשון יי כריכות ואח"כ ה' וכו' כשם ההוי"ה.

ונזכיר שבזוהר (שלה ח"ג דף קעה, ב) מוזכר שמספר שבע הוא כנגד ז' הספירות התחתונות שמתגלות בעולם, והי"ג הוא כנגד י"ג מידות הרחמים.

והערה יפה מצינו בספר דברי אליהו (פרשת שלה) בשם הגר"א, דציצית ושבת שייכי להדדי, דציצית שקולה ככל המצוות, וחילול שבת הוא כעובר על כל התורה. ויש לצרף לכך מה שנאמר במדרש, שלאחר פרשת המקושש אמר משה להקב"ה, שבמשך השבוע יש לישראל תפילין אך בשבת מה יזכיר להם את הקב"ה, ואמר לו ציצית, הרי שציצית באה בפרט בשבת.

ואמר הגר"א דמלאכות שבת הן ל"ט, וכנגד ל"ט כריכות דציצית. ובאופן מקביל, דיש ד' סוגים של מלאכות - מלאכת הזריעה י"ג, מלאכת האריגה י"א, מלאכת חרושת עצים ח', ושאר מלאכות ז'. ולא ברורה כוונת בחלוקה זו של המלאכות, ובספר שבילי פנחס (תשע"ח פרשת שלה) מביא באופן אחר להעמיד דברי הגר"א: י"א מלאכות הראשונות בהכנת ואפיית הפת (זרוע, חורש, קוצה, מעמר, דש, זורה, בורר, טוחן, מרקד, לש אופה). י"ג מלאכות בהכנת הבגד (גוזה, מלבן, מנפץ, צובע, טווה, מסיך, נירן, אורג, פוצע, קושר, מתייר, תופר, קורע). ז' מלאכות בהכנת העור (צד, שוחט, מפטיט, מולה, מעבד, מוחק, מחתך). ח' מלאכות שונות (כותב, מוחק, בונה, סותר, מכבה, מבעיר, מכה בפטיש, הוצאה).

נמצא שמלאכות שבת מתחלקות לז' ח' י"א י"ג, ותואם הדבר ומקביל לכריכות הציצית.